

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬО-КОНСТРУКТОРСЬКИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Реформа системи освіти, відповідно до Закону України “Про загальну середню освіту”, передбачає реалізацію принципів гуманізації, демократизації освіти, методологічну переорієнтацію процесу навчання та розвитку особистості дитини, формування її основних компетенцій. Якісні зміни системи освіти неможливі без інноваційної педагогічної діяльності та технологізації навчально-виховного процесу [1]. Це пов’язано з пошуком і впровадженням таких дидактичних підходів, які гарантовано забезпечують досягнення очікуваних результатів освіти. Більшість педагогічних колективів, практично кожний прогресивний педагог мріє про відкриття можливостей та здібностей кожної дитини, розвиток її пізнавальної сфери. Тому необхідно, щоб освіта давала не тільки академічні знання, а й нові життєві стратегії, соціальну компетентність, розвивала художньо-конструкторські здібності дітей молодшого шкільного віку.

Мета статті – на основі аналізу психолого-педагогічної літератури розглянути питання дослідження стану розробки проблеми формування художньо-конструкторських здібностей у дітей молодшого шкільного віку; визначити суть та зміст поняття “художньо-конструкторські здібності”.

Питанню формування творчих здібностей останніми роками приділяють багато уваги, про що свідчать дослідження Ю. Бабанського, І. Бежа, М. Блоха, Е. Бугрова, Г. Ващенко, Л. Виготського, Л. Вишневської, П. Гальперіна, В. Давидова, Д. Ельконіна, Л. Єфремова, І. Ільєсова, М. Краснова, О. Ковальова, В. Крутецького, М. Куніної, І. Лернера, Л. Литовченка, Л. Масол, М. Махмутова, А. Молдованова, П. Підкасистого, Н. Половникової, С. Рубінштейна, О. Савченко, Н. Талізної, Д. Тарнопольського, С. Уварової, Г. Щукіної та ін. [2–19].

Існує велика різноманітність дослідницьких підходів, що пояснюється складністю природи й структури творчих здібностей дітей. Але, що стосується формування художньо-конструкторських здібностей, спрямованих на художньо-естетичний розвиток дитини в процесі навчання, при створенні оптимальних умов можна досягти достатньо високого рівня їх сформованості.

У психологічних, педагогічних та тлумачних словниках зафіксовано такі визначення поняття здібностей:

– індивідуально-психологічні особливості особистості, що є умовами успішного виконання певної діяльності. Містять у собі як окремі знання, уміння й навички, так і готовність до навчання нових способів та прийомів діяльності [2, с. 274];

– індивідуальні особливості особистості, що є суб’єктивними умовами успішного здійснення певного роду діяльності [3, с. 420];

– узагальнені вміння:

а) виконувати певний діапазон дій (діяльність) у різноманітних умовах, спираючись на використання різноманітних засобів, з різними об’єктами (предметами);

б) відносно швидко опановувати нові, необхідні для таких дій ефективні способи орієнтування й виконання [4].

Відомі дві крайні думки про природу й походження здібностей. Одна з них (веде традицію від Р. Декарта й Г.В. Лейбніца) характеризує здібності як уроджені утворення. Інша (слідуючи традиції Дж. Локка) виходить із тези про

повну залежність людини від зовнішніх умов її життя. Однак, визнаючи вирішальну роль діяльності й виховання в розвитку здібностей, не варто недооцінювати їх природну основу, необхідності опори на своєрідність природних особливостей людини, її обдарованість [2, с. 274].

У працях В.В. Давидова, Д.Б. Ельконіна вказано на необхідність ранньої діагностики здібностей школярів до технічної творчості. Система безперервної освіти охоплює всі ланки: від дошкільної до вищої й післявузівської, активізує вивчення питань спадкоємності у формуванні та розвитку особи між різними віковими групами [5].

Важливість художньо-конструкторської творчості школярів та всебічного розвитку особистості впливає з особливостей нового змісту навчання, зокрема його розвивального значення на всіх етапах вивчення основ наук (М. Блох, Е. Бугров, Л. Єфремова, М. Куніна, А. Молдованов, С. Уваров). Це створює сприятливі можливості для:

- розвитку технічної кмітливості, уміння використовувати знання математики, природознавства, малювання для вирішення конкретного технічного завдання;
- розвиває здібності в координації рухових дій;
- удосконалює сенсорні можливості (уміння розпізнавати предмети, сприймати їх безпосередньо органами чуття);
- формує вміння обробляти матеріали;
- розвиває усвідомлене ставлення до своєї та колективної роботи;
- виховує пошану до праці дорослих, відповідальне ставлення до різної фізичної праці;
- спонукає до інтелектуальної творчої активності;
- професійно орієнтує на технічні спеціальності [6–8].

Учені П. Гальперін, І. Ільєсов доводять необхідність виявлення під впливом зовнішніх та внутрішніх чинників виховання творчої особи в процесі політехнічної підготовки, визначення психолого-педагогічних умов ефективності виховання в процесі політехнічної підготовки, розкриття й аргументування передумови формування якостей творчої особи школяра в ході навчання [9–10].

Науковці Г. Ващенко, О. Ковальов, Д. Тарнопольський розрізняють загальні та спеціальні здібності. Загальні здібності – це властивості розуму, що лежать в основі різноманітних спеціальних здібностей, виділюваних відповідно до тих видів діяльності, у яких вони виявляються (технічні, художні та інші) [11–13].

Ю. Бабанський, Л. Вишневська, Л. Єфремов, І. Лернер, М. Махмутов вивчали проблему чутливих періодів – вікових етапів, на яких виникають оптимальні умови для розвитку певних психічних якостей та здібностей, обґрунтовували ідею неповторності кожного вікового періоду в їх розвитку. Високий рівень обдарованості деяких дітей – результат підсумовування передумов двох або декількох вікових періодів (Н. Лейтес). Оптимальне використання можливостей кожного чутливого періоду – актуальне практичне завдання педагогів та батьків у діагностиці й прогнозуванні здібностей [4].

Творчість – це здатність нестандартно мислити, діяти нешаблонно й створювати нове. Вона не виростає на порожньому місці. Тільки якщо будемо заохочувати й розвивати унікальні схильності дитини, її своєрідність, зможемо розвинути інтелект та здатність до творчості, а головне – дозволимо в усій повноті розкритися особистості дитини.

У цей час у психолого-педагогічній літературі широко використовуються посилання на теорії відомих психологів, які обґрунтовують і пояснюють різні аспекти організації творчої діяльності. Традиційними є посилання на праці та ідеї Л. Виготського, П. Гальперіна, В. Давидова, Д. Ельконіна, А. Леонтьєва й багатьох інших [5–7; 9].

Основним підходом є культурно-історична теорія формування вищих психічних функцій Л. Виготського. Чітке формулювання таких положень, на нашу думку, допоможе вчителю, педагогові, психологові одержати відповіді на безліч запитань [16].

Розвиток здібностей передбачає:

- оволодіння засобами використання предметів людської культури;
- використання та виготовлення знарядь, які збільшують природні можливості людини й виступають засобами перетворення предметного світу;
- оволодіння засобами активного використання мовних засобів, які збільшують можливості природних психічних функцій та забезпечують організацію свідомого й довільного управління психічними процесами;
- оволодіння засобами довільної організації власної поведінки та психічними процесами на основі використання знаково-символічних засобів;
- оволодіння засобами та способами реалізації міжособистісних і соціальних відносин.

У зв'язку із цим корисно підкреслити, що особистісно зорієнтована дитина – це людина, яка оволоділа широким спектром умінь використовувати предмети людської культури, навчилася ставити самостійно мету та довільно організувати й регулювати свою поведінку, а також реалізувати та затверджувати певний діапазон міжособистісних і соціальних відносин. При цьому морально-етичною складовою особистісної сфери суб'єкта виступає внутрішнє прагнення враховувати інтереси інших людей і включатися в такі види діяльності, які мають позитивне значення для інших людей та суспільства.

Умови, що забезпечують розвиток теоретичного й творчого мислення, проаналізовано в працях В. Давидова та його послідовників.

Центральним внеском В. Давидова є суворе протиставлення психологічних механізмів, що лежать в основі емпіричного та теоретичного мислення, які забезпечують різні результати пізнавальної діяльності – емпіричні й теоретичні узагальнення [5].

Введення художньо-конструкторської творчості в навчальний процес передбачає ряд основних стадій, кожна з яких характеризується специфічними навчальними діями та операціями, що забезпечують вирішення навчальних завдань:

- орієнтація школярів у ситуації, вирішення, якої потребує введення нового поняття;
- оволодіння зразком такого перебудування навчального матеріалу, який виявляє в ньому відношення, бути загальною основою вирішення завдань цього виду;
- фіксація цього відношення в предметній або знаковій моделі, що дає змогу вивчати її властивості;
- моделювання відношення в предметній, графічній, буквеній формах: на основі перебудування навчальної моделі, фіксуючи загальнопредметні відношення та зв'язки, діти досліджують властивості певній групі явищ в абстрагованій формі;

– виділення з виявлених відносин (пояснення) умов та засобів вирішення завдань [10].

За А.Б. Воронцовим, у навчально-пізнавальній мотивації виділяють:

– мотиви, пов'язані зі змістом матеріалу, що вивчають, та цілями навчальної діяльності;

– мотиви, пов'язані із системою різних життєвих ставлень школяра: почуття обов'язку, престиж, самовизначення, бажання уникнути неприємностей тощо [5].

Тому художньо-конструкторська творчість має різний психологічний зміст для дитини:

а) відповідність пізнавальної потреби (внутрішні мотиви);

б) слугувати засобом досягнення інших цілей (зовнішні мотиви);

в) виступати як необхідна умова для запобігання покаранню (відсутність мотивів).

Науковці І. Лернер, М. Махмутов визначають такі рівні засвоєння художньо-конструкторських здібностей: а) дізнання; б) відтворення; в) застосування знань у звичних умовах; г) застосування знань у нових умовах (творче застосування) [14; 17].

Художньо-конструкторські здібності дитини молодшого шкільного віку класифікуються за багатьма підставами: пов'язані з умінням впливати на предметний світ та з умінням організовувати взаємодію з колективом; пов'язані з рухово-виконавчими, мовними, перцептивними, інтелектуальними тощо. При цьому художньо-конструкторські здібності дитини виражаються:

а) в широкому перенесенні знань, умінь та навичок у нові ситуації;

б) в умінні знаходити нове й незвичайне в знайомих і звичних ситуаціях [18].

Художньо-конструкторські здібності дитини молодшого шкільного віку є цілісною системою, що розвивається динамічно, до якої входять такі складові:

а) мотиваційна (афективна, вольова);

б) цільова (цілепокладання, планування);

в) виконавча.

Усі компоненти (вищі психічні функції), за П. Гальперіним, формуються й розвиваються в процесах оволодіння способами організації та виконання різних людських дій, зразки яких надаються іншими людьми. Пізніше такі розділені з іншими людьми дії перетворюються в дії самостійні й розумові [9].

Художньо-конструкторська творчість, включаючись у дитячі дії та діяльність, реалізує безліч функціональних відносин та зв'язків, які забезпечуються процесами: а) позначення предметів і явищ (установлення предметної віднесеності); б) актуалізації в різних дітей однакових способів орієнтування в навколишньому світі та способів організації дій і операцій (фіксування значень). При цьому потенційно в дитячих діях будь-які операційні складові набувають характеру опосередкованих мовою (знакових) операцій: орієнтування, планування, виконання, контролю й корекції.

Взаємодії художньо-конструкторської творчості з природним середовищем виступають у формі спільної трудової діяльності, що має загальні мотиви. Загальні мотиви реалізуються й досягаються за допомогою розподілених між людьми дій, підпорядкованих різним, але взаємозалежним цілям. Цілі дій окремих суб'єктів не збігаються з мотивом спільної діяльності.

Удосконалення спільної трудової діяльності зумовлює розвиток дедалі складніших взаємодій та відносин у дитячому колективі, які організуються й регулюються процесами спілкування. Необхідність організації взаємодій у спільній діяльності в процесах спілкування, у свою чергу, зумовлює формування й розвиток свідомості (спільних знань) та особливої системи спілкування – мови. Дії спілкування мають на меті планування й координацію спільної виробничої діяльності групи індивідів, а також суспільства в цілому. У діях спілкування вирішується три основних типи завдань:

- орієнтовані на узгодження предмета та цілей взаємодії;
- орієнтовані на інтереси іншої дитини, групи або суспільства;
- орієнтовані на інтереси ініціатора спілкування [19].

Між людською мовою та явищами зовнішнього світу немає прямої й однозначної співвідносності. Між ними розташовується проміжна ланка – суспільна діяльність, включення в яку забезпечує формування в суб'єкта системи індивідуальних значень (образ світу). Через мову й знаково-символічні засоби людство й кожна людина одержує можливість здійснювати зв'язок сьогодення з минулим та майбутнім [18, с. 115].

Н. Лук наголошує, що вербальні значення (поняття) у художньо-конструкторській діяльності формуються на основі предметних значень. Знання про предмет як певну сторону реальних явищ не повинно підмінюватися образом, що організується за допомогою вербальних значень [15].

Розрив між життєвими й науковими поняттями виникає внаслідок того, що дитина в звичайних умовах діє не з предметом, а з упредметненим поданням – з образом, організованим словами, знаками й символами. Учні не будують образ у процесі діяльності з предметом, а знайомлять з готовим образом, стосовно якого потрібно одне – переведення такого образу в словесну форму.

У художньо-конструкторській діяльності має бути присутня не просто зміна готового образу предмета, а діяльність, що змінює предмет. “Знання про предмет як систему реальних явищ не повинно підмінюватися заздалегідь організованим словами образом” [18, с. 252]. Пізнавальний розвиток дитини – “це не тільки і не стільки зміна життєвих понять науковими, скільки поетапне формування обох... форм ментальної репрезентації в їхній єдності та взаємозв'язку” [18, с. 372].

На думку учених А. Глущенко, О. Савченко, важливим у розгляді сутності художньо-конструкторських здібностей є розкриття механізмів та формування у відповідній діяльності зрозумілого ставлення учнів до праці, оцінних відносин [12; 19].

Висновки. Таким чином, умовами формування художньо-конструкторських здібностей є здійснення послідовності етапів засвоєння знань та видів діяльності, а також пізнавальна активність, трудові й етичні якості учнів: поетапний характер приросту знань та вмінь; організація занять зі створення моделей, що діють; систематичне застосування вправ, що створюють психологічну установку на успішне засвоєння та самостійне застосування знань і вмінь у створенні об'єктів праці; забезпечення взаємозв'язку розумової діяльності з практикою, поступове ускладнення творчих завдань; створення матеріально-технічної бази. Проблема формування творчих, художніх та конструкторських здібностей, естетичних смаків дітей молодшого шкільного віку через розвиток їхніх художньо-конструкторських здібностей на уроках праці та гуртках дитячої технічної творчості в такий складний теперішній час, на нашу думку, повинна бути предметом пильного вивчення.

Література

1. Про загальну середню освіту : Закон України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1999. – № 28. – С. 230.
2. Педагогический энциклопедический словарь / [редкол.: М.М. Безруких, В.А. Болотов, Л.С. Глєбова й ін. ; гл. ред. Б.М. Бим-Бад]. – М. : Большая рос. энцикл., 2002. – 528 с.
3. Педагогика : учебник / [под ред. Л.П. Крившенко]. – М., 2005. – 920 с.
4. Талызина Н.Ф. Педагогическая психология / Н.Ф. Талызина. – М. : Академия, 1998. – 288 с.
5. Воронцов А.Б. Практика развивающего обучения по системе Д.Б. Эльконина – В.В. Давыдова / А.Б. Воронцов. – М. : Развитие личности, 1998. – 360 с.
6. Блох М.А. Творчество в науке и технике / М.А. Блох. – Пг., 1920. – 244 с.
7. Ефремова Л.М. И модно и красиво / Л.М. Ефремова // Эстетика поведения. – М. : Искусство, 1985. – 146 с.
8. Основы творческо-конструкторской деятельности / [А.А. Молдованов, Е.П. Бугров, М.В. Кунина, С.Н. Уваров]. – Владимир, 2001. – 324 с.
9. Гальперин П.Я. Лекции по психологии / П.Я. Гальперин. – М. : Университет : Высшая школа, 2002. – 400 с.
10. Ильясов И.И. Структура процесса обучения / И.И. Ильясов. – М. : МГУ, 1986. – 164 с.
11. Тарнопольський Д.М. Технічна творчість молодших школярів / Д.М. Тарнопольський. – К., 1975. – 342с.
12. Глущенко А.Г. Трудовое воспитание младших школьников во внеклассной работе / А.Г. Глущенко. – М., 1985. – 216 с.
13. Ковалев А.Г. Психология личности / А.Г. Ковалев. – 3-е изд. – М. : Просвещение, 1976. – 236 с.
14. Лернер П.С. Проектирование по “Технологии” / П.С. Лернер // Школа и производство. – 1997. – № 3. – С. 94–106.
15. Лук Н.А. Психология творчества / Н.А. Лук. – М. : Наука, 1978. – 128 с.
16. Художня культура України : навч. посіб. / [за заг. ред. Л.М. Масол]. – К. : Вища школа, 2006. – 239 с.
17. Махмутов М.И. Организация проблемного обучения в школе / М.И. Махмутов. – М. : Просвещение, 1977. – 240 с.
18. Леонтьев А.А. Язык и речевая деятельность в общей и педагогической психологии / А.А. Леонтьев. – М., 2001. – 465 с.
19. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи : підручник для студентів педагогічних факультетів / О.Я. Савченко. – К. : Абрис, 1997. – 416 с.